

УДК 37.091.33-027.22:7

Петро КОВАЛЬ

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА У ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Petro KOVAL

PROBLEM OF ART EDUCATION TARGETED IN THE HIGHER TECHNICAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Анотація: у статті автор розглядає проблему формування національної свідомості з використанням художніх засобів як однієї з головних складових навчально-виховного процесу та вплив мистецтва на становлення професійного рівня майбутнього спеціаліста.

Annotation: the article deals with the problem of national conscious using poetic means as one of the main component of educational process and the influence of the art on development professional skills of future specialist.

Ключові слова: виховання, свідомість, художні засоби, навчально-виховний процес, гармонійний розвиток, культура, національне відродження.

Key words: training, conscious, poetic means, educational process, harmonic development, culture, national revival.

Мета: визначення ролі художніх засобів для розвитку й формування гармонійно розвиненої особистості студентів вищих технічних навчальних закладів.

Однією з актуальних проблем розвитку вищої школи є виховання студентської молоді як цілісної складової навчально-виховного процесу. Особливість студентської молоді як соціальної групи полягає в тому, що “на відміну від інших соціальних груп вона не залучена до виробничої праці, і формування її інтересів, установок, цінностей здійснюється при спрямовуючій ролі педагогів у навчально-виховному процесі” [3]. Адже йдеться про найпрогресивнішу силу суспільства, яка завжди й неминуче відображає його національно-патріотичне підґрунтя. Саме за таких умов основним питанням педагогічної діяльності виступає виховання національної самосвідомості, поглиблення інтересу до правдивої, неспотвореної історії народу, національної мови і традицій, звичаїв, обрядів, на які багатий наш народ, національної культури, усього, що сприяє національному відродженню.

Зневажання національних проблем, ігнорування важливості глибокого вивчення культури народу, відсутність науково обґрунтованих психологічних, педагогічних, соціологічних досліджень у даному напрямі, а також спрощений підхід до проблеми національного виховання на основі мистецько-творчих надбань – головні причини втрати своєї ідентичності, загострення національних відносин і конфліктів.

Творчий, докорінний перегляд цілей вищої школи передбачає пріоритет розвитку особистості молодого людини, її інтелектуального, морального, культурного потенціалу, створення умов для постійного професійного зростання й удосконалення. Відсутність науково-педагогічних рекомендацій з окреслених питань не сприяє коректному вибору ефективних методів і засобів організації навчально-виховного процесу у ВНЗ.

Система сучасного національного виховання передбачає пошуки цілком інших підходів до предмета з опорою на іншу систему цінностей та на інші шляхи її засвоєння [1].

Формування ціннісних орієнтацій буде ефективнішим, якщо визначити пріоритетні напрями виховання, яким слід підпорядкувати форми та методи навчання. Варто зазначити, що саме мова спілкування між студентами, мова викладання технічних і гуманітарних дисциплін, соціальне середовище, у якому перебуває молодець, національно-духовний розвиток, мистецтво, засоби масової інформації, облагородження природного середовища – ті пріоритети, які і визначають виховання особистості.

Зважаючи на важливість усіх напрямів виховної роботи зі студентською молоддю, важливо наголосити на одному з них – мистецтві. Воно найбільш близьке до ідеалів, а тому видається особливо значущим. В історії культури мистецтво служило носієм у формуванні й становленні майбутньої особистості так само, як великим позитивним виховним зарядом володіють такі його види, як музика, живопис, архітектура, література, хореографія, кіно, фотографія, скульптура, народно-прикладне мис-

тецтво та інші. “Взаємодія різних видів мистецтва – універсальний засіб педагогічного впливу, який за допомогою постійного перетворення художніх образів у різних просторово-часових вимірах забезпечує багатовимірний вплив на психіку особистості” [7, 40–41]. Особливе значення має безпосередня участь студентів у мистецько-творчих процесах – поетичних клубах і гуртках, колективах художньої самодіяльності.

У виховній роботі дуже важливо творчо використовувати різноманітні форми і методи в комплексному поєднанні з художніми засобами національної колоритності. У деякій частині молоді на сьогоднішній день ще не сформоване розуміння прогресивних історично-національних традицій, глибини та сутності національної гідності, яка вимірюється тільки своїм матеріальним забезпеченням, повністю виключаючи духовно-національне. Часто поза увагою, а інколи й зовсім відсутній величезний потенціал прогресивних національних традицій, звичаїв, обрядів у їхньому художньому відтворенні, які пронизують усі сфери життєдіяльності людини. У той же час велика увага приділяється засобам масової інформації, перенасиченим елементами чужої культури, чужого світогляду, що завдає величезної шкоди молоді, заважає відродженню споконвічно властивої нашому народові духовності.

У педагогічній літературі наголошується переважно на вербальних формах і методах виховної роботи, у той же час слабо відображено діяльнісно-особистісний, творчо-мисленнєвий підходи. До цього ж відсутні публікації з історії розвитку національного виховання студентів, зокрема вищих технічних навчальних закладів (далі ВНЗ). У науково-методичній літературі питання естетичного виховання розглядалися такими науковцями, як М. Верховинець, М. Гончаренко, С. Гончаренко, І. Зязюн, Л. Зязюн, В. Кудін, М. Стельмахович, Б. Ступарик, Н. Ничкало, Л. Коваль, Я. Колибабюк, А. Комарова, Г. Палка, О. Рудницька та іншими.

В умовах суспільного розвитку важливу роль у розв’язанні проблеми

виховання студентів ВТНЗ відіграють новітні, ефективні методи, засоби й форми виховного впливу на особистість. Основні риси культурно розвиненої, національно свідомої особистості зберігаються переважно у психології, тому при доборі форм виховної роботи важливо враховувати як раціональні, так і емоційні компоненти у гармонійному їх поєднанні.

Сам процес виховання є досить складним, адже повинен базуватись на творчо-мистецькому підході, а будь-яка педагогічна ситуація від викладача-вихователя вимагає вдумливого поступу, великого такту, уміння всі нюанси ситуації використати якнайефективніше. Виховна робота не пробає будь-яких промахів у формуванні майбутньої особистості, тому потребує серйозної науково-методологічної й методичної підготовки. Управління таким процесом передбачає *три основні рівні*: соціально-педагогічний; організаційно-педагогічний; психолого-педагогічний.

Перший – вимагає визначення мети виховання, створення умов для нормального розвитку системи з контролем за її здійсненням.

Другий – пов'язаний з життєдіяльністю тих, кого виховують; забезпечується колективом вихователів-педагогів, органами студентського самоврядування.

Третій – передбачає розвиток і корегування у студентському середовищі.

трудова, вольова рис особистості. Крім того, розширюється кругозір, набувається практичний досвід професійно орієнтованої діяльності. Тому необхідно систематично залучати молодь до проведення наукових досліджень, участі у наукових гуртках, політико-виховної і культурно-масової роботи, організації та проведення конференцій, лекцій, бесід, диспутів, виставок, конкурсів, тематичних, вечорів відпочинку, відвідування театрів, музеїв, картинних галерей, концертів художньо-творчих колективів, участі у гуртках художньої самодіяльності, спортивних секціях, громадсько-корисній праці, зустрічі з видатними особистостями науки й мистецтва тощо. Усе це дає можливість забезпечити цілеспрямоване, всебічне виховання молодих спеціалістів до високопрофесійної діяльності, створює умови для виховання в них особистісно-індивідуальних якостей.

XXI ст. характеризується зміною суспільних відносин та суспільним устроєм. У зв'язку з цим виникає чимало різноманітних гіпотез та прогнозів щодо особливостей майбутньої системи освіти і виховання. Історія, у свою чергу засвідчує, що найбільш ефективною освітньою парадигмою є та, яка базується на епохальних соціокультурних засадах, становленні нових якостей суспільної свідомості і практики, нового типу культури і науково-творчого мислення, національно-культурних надбань народу. І тому обґрунтування психолого-педагогічних засад формування гармо-

нальних і культурних цінностей, передачі їх наступним поколінням;

- готовність до різнобічної діяльності націонал-патріотичного змісту через сприяння та активну участь у національно-культурному відродженні.

Виховання особистості є складним і безперервним процесом, що відбувається до того часу, поки сама людина виховується. Адже часто буває так, що вона переходить з ролі виховуючого у роль виховуваного. У зв'язку з цим необхідний і новий підхід до навчально-виховного процесу для того, щоб сутність його мала взаємодоповнювальний зміст.

Сучасний навчальний процес можна забезпечити найновішим технічним обладнанням, комп'ютеризувати аудиторії. Однак найважливіше – навчити студента бути людиною, котра вміє творчо мислити, глибоко аналізувати складні соціально-політичні процеси, працювати на рівні сучасних наукових досягнень. Ідеться про те, що викладач повинен бути не репродуктором знань, репродуктором інформації, він має стати аналітиком, науковцем, педагогом, педагогом-вихователем.

Концепція формування майбутнього спеціаліста як творчої особи, полягає в тому, що мета виховання може бути реалізована за умови збагачення таких його традиційних принципів, як науковість, єдність навчання і виховання, системність, послідовність, активність, безперервність, а також на основі використання педагогічних принципів і методичних підходів.

Єдність навчально-виховного процесу

Дисципліни профільного напрямку

Морально-етичні норми поведінки

Дисципліни гуманітарного напрямку

Культура спілкування студента

Дисципліни за вибором студента

Художньо-мистецька творчість студента

Самостійна робота студента з науково-професійною літературою

Інші види діяльності, які забезпечують культурно-професійний, духовно-інтелектуальний розвиток особистості

Ефективність управління виховним процесом на всіх рівнях забезпечується комплексним, цілісно-системним, мистецько-творчим, цілеспрямованим, професійно орієнтованим, морально-духовним, етико-естетичним підходами. Адже виховання – вищий художньо-естетичний, духовно-ціннісний, професійно-цілеспрямований психолого-педагогічний процес гармонійного і всебічного розвитку особистості.

Виходячи із сказаного вище, можна стверджувати, що важливе місце у виховному процесі студентів посідає позааудиторна робота, яка сприяє розвитку розумових, емоційних, моральних,

ніжно розвиненої, цілеспрямованої особистості в студентському середовищі у сучасній концепції виховного процесу ґрунтується на виявленні національних компонентів патріотизму, до яких належать:

- національна гідність особистості як невід'ємна складова особистої гідності;
- національний такт, повага до національної гідності інших особистостей;
- патріотична свідомість і національна самосвідомість;
- сформованість глибоких патріотичних почуттів;
- потреба в національному самовираженні та задоволенні своїх національних інтересів, а також збереженні націо-

Лише в такому випадку, при правильному підході у формуванні гармонійно та всебічно розвиненої особистості можна втілити намічену ціль, яка на стоїть перед вищими навчальними закладами й визначена Національною доктриною розвитку освіти України (XXI ст.).

Як зазначав український психолог Г. Костюк, “виховання – це керування індивідуальним становленням людської особистості; виховувати – означає проєктувати поступове становлення якостей майбутньої особистості та керувати здійсненням накреслених проєктів” [5].

Виховання майбутнього спеціаліста як творчої особи вимагає відмови від

тих підходів, які не виправдали себе, а саме: формалізм, орієнтація на кількісні показники, на людину, яка не має яскраво вираженої індивідуальності тощо. "Старі" методи дискредитують саму ідею виховання високопрофесійної, морально-інтелектуальної особистості. Виховний процес повинен будуватися на усвідомленні тих морально-етичних норм загальносуспільного співіснування, які пройшли випробування часом.

Роль викладачів і керівників мистецько-творчих колективів у навчально-виховному процесі буде більш ефективною за умови рішучої відмови від усього формального, від шаблонів і стереотипів. Саме це і змушує спрямувати роботу на підвищення професійної, національної культури сучасного спеціаліста, особливо акцентувати увагу на творчо-пошуковому, дослідницькому навчанні студентської молоді.

Інтенсивність соціокультурних змін у процесі цілеспрямованого формування творчо-мистецької освіти залежить від того, наскільки здатна до реформації сама галузь. Істотною, субстанційною, самодостатньою основою соціокультурного життя людини, суспільства загалом є вищі духовні цінності – Істина, Добро, Краса, які досягаються в процесі еволюції особи за допомогою науки і освіти. У свою чергу, остання, створюючи триєдину сутність людини, стає специфічною функцією соціального життя, особливою сферою гуманітарної соціокультурної практики, що забезпечує передачу й відтворення духовного досвіду поколінь. У цьому розумінні освіта і наука – це не тільки інструкційно-інформативна система, а й галузь, у якій здійснюється становлення й розвиток особистості у світовому інформаційному просторі. Водночас наукове обґрунтування освіти полягає в комплексному гуманітарному знанні про людину під час самореалізації в творчо-пошуковій, дослідницько-професійній діяльності, культурі та соціумі. Саме це і підлягає освоєнню в ході професійної підготовки та становлення духовно багатой особистості.

Серед різноманітних форм і методів виховання студентської молоді важливе місце належить мистецтву як одній із найдоступніших форм суспільної свідомості. Його роль особливо відчутна на сучасному етапі формування всебічно розвиненої, морально-етичної, високопрофесійної, цілеспрямованої особистості. Саме мистецтво пропагує передові суспільні ідеї, містить у собі ідейно-естетичний заряд прогресивного гуманістичного начала, правдиво й глибоко відображає життя і характер свого народу в усій його національній конкретності, багатогранності.

Тому одним із важливих заходів виховного впливу на студентську молодь, особливо технічних закладів, вважаємо залучення її до участі в гуртках художньої самодіяльності як найбільш доступних у забезпеченні духовного розвитку. Водночас уся навчально-виховна робота у ВТНЗ повинна ґрунтуватись на глибокій науковій основі, тобто йдеться про те, що ряд дисциплін профілюючого напрямку у своїй сутності можна поєднати з різноманітними видами мистецтва. Для прикладу візьмемо образотворче мистецтво. Це майже математика. Щоб намалювати куб, піраміду чи квадрат, необхідно правильно розставити відповідні пропорції, добре все скомпонувати та відповідно художньо оформити. Можна також взяти будь-яку архітектурну споруду і так само поєднати мистецький витвір із точними математичними розрахунками. Прикладів можна наводити чимало, і тільки обмежена людина у своїх корисливих цілях не побачить тієї природної краси, яка повинна творитися мислячою людиною.

У процесі формування та становлення всебічно розвиненої особистості художньо-мистецьке начало має одухотворювати професійну діяльність майбутнього фахівця, прикрашати його побут і в усьому облагороджувати. Мистецтво, пройняте життєстверджувальними ідеями, оптимізмом, покликане служити джерелом радості й натхнення як для однієї людини, так і мільйонів, виражати їхню волю, почуття і думки, бути засобом їх ідейного збагачення, морального виховання. Студентська молодь повинна якнайширше використовувати всі можливості, брати активну участь у різноманітних мистецько-творчих колективах навчального закладу. Вона має бути тією цілеспрямовувальною силою, що несе в собі глибинність народної духовності.

Розглядаючи художню самодіяльність як складову частину формування особистості, варто відмітити, що вона є важливим засобом успішного і якісного навчання студентів. Мистецько-творчі колективи – засіб у вихованні високих моральних якостей, естетичних смаків, що зміцнює дисципліну юнаків і дівчат, виробляє колективну відповідальність за доручену справу.

Відзначаючи загальносуспільну і загальнодоступну роль мистецтва, педагогічна діяльність повинна взаємопоєднувати навчально-виховний процес засобами морально-естетичного й духовного змісту.

Підкреслюючи роль художніх засобів у процесі формування і становлення високоморального майбутнього спеціаліста з національно-патріотичними переконан-

нями, педагогічна та мистецько-творча діяльність має забезпечувати:

- виховання на національній свідомості суспільства і самосвідомості кожної людини;
- використання мистецтва як найбільш доступного засобу для студентської молоді в освітньо-виховному процесі;
- активну участь у гуртках художньої самодіяльності;
- надання можливості студентам проявляти мистецькі таланти як у колективах художньої самодіяльності, так і професійному навчанні;
- використання мистецтва як найбільш дієвого й доступного засобу в навчально-виховному процесі;
- сприятливі умови для занять студентів у гуртках художньої самодіяльності;
- розроблення науково-методичної літератури для професорсько-викладацького складу, керівників мистецько-творчих колективів з питань виховання студентської молоді;
- обмін досвідом роботи з питань виховання студентської молоді засобами художньої виразності з навчальними закладами як нашої країни, так і зарубіжними.

Усе це свідчить про необхідність якнайактивнішого впровадження культурно-творчих, культурно-мистецьких і науково-педагогічних методів як у навчально-виховний процес, так і позааудиторну діяльність вищих технічних навчальних закладів

Л І Т Е Р А Т У Р А

1. *Боришевський М. Й.* Моральна саморегуляція поведінки особистості: понятійний апарат / М. Й. Боришевський. – Київ, 1993. – 24 с.
2. *Вишневецький О.* Сучасне українське виховання : [педагогічні нариси] / О. Вишневецький. – Львів, 1996. – 238 с.
3. *Гончаренко С. У.* Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
4. *Дьюї Д.* Моральні принципи в освіті / Д. Дьюї. – Львів : Літопис, 2001. – 30 с.
5. *Костюк Г. С.* Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. Костюк. – К. : Рад. школа, 1989. – 608 с.
6. *Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст.* – К., 2001. – 20 с.
7. *Спреткіна Ж. Є.* Формування професійних умінь у майбутніх учителів початкових класів засобами взаємодії різних видів мистецтва: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Спреткіна Ж. Є. – К., 2006. – 196 с.
8. *Сухомилинський В. О.* Сто порад учителям / В. Сухомилинський : [вибр. твори : в 5 т.]. – К. : Рад. школа, 1981.
9. *Ушинський К. Д.* Людина як предмет виховання // Вибрані педагогічні твори [в 2 т.] / К. Ушинський. – К. : Рад. школа, 1983. – Т. 1. – С. 192–471.

Стаття надійшла 24.01.2011 р.